

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ АПН УКРАЇНИ

Ковчина Ірина Михайлівна

УДК 37 (09)—438

РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ І
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ
у 80—90-х роках ХХ ст.

+ 13.00.04 — професійна педагогіка

13.00.07

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

00751229 (Q)

АВ 38.416

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук,
професор,
дійсний член АПН України
НИЧКАЛО Нелля Григорівна,
Президія АПН України,
академік-секретар
м. Київ

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
професор,
член-кореспондент АПН України
ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ Едуард Станіславович,
Інститут педагогіки АПН України,
завідуючий лабораторією,
м. Київ

кандидат педагогічних наук
КАПЛІУН Андрій Володимирович,
професійно-технічне училище № 1,
м. Тернопіль,
директор

Провідна установа: **Київський лінгвістичний університет, кафедра педагогіки, Міністерство освіти України, м. Київ.**

Захист відбудеться 08 жовтня 1997 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України за адресою: 254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (254060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9)

Автореферат розісланий «08» вересня 1997 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Цибульська Г.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. У розробці комплексу питань, пов'язаних з реформуванням освіти в Україні, важливе значення має всебічне вивчення зарубіжного досвіду, який необхідно оцінювати з урахуванням особливостей кожної країни, соціально-економічних умов її розвитку в сучасних умовах.

Нині є актуальним положення К.Д. Ушинського про те, що «незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети» (*Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Вибрані тв.: У 2 т. — К., 1983. — Т. 1. — С. 47*). Повернення української школи до ідей гуманізації і демократизації навчально-виховного процесу, співробітництва, розвитку інноваційної діяльності у розв'язанні освітньо-виховних завдань, пошуку нових форм взаємодії педагога і учня — усе це зумовлює науковий і практичний інтерес до зарубіжної школи.

Педагогічна освіта Польщі має глибоке історичне коріння, на якому формувалась прогресивна система навчання і виховання школярів різних поколінь. У становленні і розвитку системи освіти в Польщі було чимало цінного, що вимагає об'єктивного вивчення і переосмислення з позицій сучасності та визначення особливостей навчання і виховання відповідно до реальної соціально-політичної дійсності країни на різних історичних етапах.

Прогресивну роль у розвитку освіти після Другої світової війни відіграла Постанова Сейму «Про ліквідацію неписьменності» (1949 р.). Її законодавчі положення спрямовувались на створення нової організаційної структури школи, яка будувалась на ідеї «обов'язкової семирічної освіти».

Події 1956 року у Польщі зумовили необхідність реформ і в освітянській галузі. Виразником її ідей став З'їзд працівників освіти у 1957 р., який затвердив положення про запровадження десятирічної загальноосвітньої школи та проект восьмирічної початкової школи. Водночас були передбачені певні зміни і у змісті навчання. Проте цей період «нормалізації» освіти (1957—1967 рр.) не виправдав сподівань освітян. Чимало працівників закладів освіти залишили свою роботу і змушені були перекваліфікуватись у зв'язку «з низьким рівнем статусу» вчителя.

Радикальні зміни у структурі шкільної освіти почали відбуватись уже у 70-і роки, коли Комітет Експертів з проблем освіти у Польщі запропонував чотири варіанти реформи шкільної системи. Цей період виявився настільки складним і суперечливим, що його вивчення потребує багатогранного наукового аналізу, оскільки саме в ті роки, незважаючи на негативні тенденції

прояви, що мали місце, почали зароджуватися нові, досить прогресивні ідеї щодо вдосконалення системи освіти в цій країні.

Цілеспрямований аналіз особливостей розвитку системи навчання і виховання школярів у Польщі не тільки поглиблює наше розуміння сучасного стану загальної середньої і педагогічної освіти у цій країні, але й сприяє осмисленню тенденцій в її історичному розвитку. Поряд з цим зазначимо, що сучасна українська школа знаходиться у стані пошуку шляхів виходу із кризи, в якій вона опинилася і, безперечно, що досвід Польщі, в якому простежуються специфічні умови й шляхи розв'язання нових завдань у галузі освіти, є винятково важливим, корисним і повчальним.

В історіографії освіти Польщі важливого значення набувають праці з питань організації шкільництва ряду сучасних вчених (Є. Бахта, В. Биєнковські, В. Озга, М. Пенхерські, М. Швябек, С. Щесевські та ін.).

У шестидесятих роках привертають до себе увагу колективні монографії за редакцією В. Суходольського та В. Оконя з проблем організації освіти у Польщі протягом останніх двадцяти років (1946—1961).

Деякі аспекти розвитку польського шкільництва стали предметом дослідження у 70-х роках як педагогів-дослідників, так і керівників освітянських структур. Важливе значення, на нашу думку, мають праці С. Михальського, К. Мразовської, А. Швецького.

Для проблеми, яку ми досліджуємо, значний інтерес становлять праці А. Ахматович, В. Бала, В. Гецицькі, К. Денека, Ч. Купісевича, Ч. Майорека, М. Пенхерського, С. Славинського, Т. Хейніцьки-Безвінської.

Аналіз історико-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що проблема становлення і розвитку освіти у науково-педагогічних виданнях Польщі 80—90-х років не досліджувалась як система. А ряд публікацій, зокрема Данути Козм'ян, Чеслава Купісевича, Яна Хельвіга та ін., недостатньо повно розкривають особливості перебудови і нові вимоги до діяльності закладів освіти в країні.

Значний науковий інтерес становлять докторські дисертаційні дослідження Ляски Еугенії Івони, Шльоска Франтішека, Вільш Іоланти, Піндери Михайла, в яких висвітлено ряд аспектів реформування загальноосвітньої та професійно-технічної школи в нових соціально-економічних умовах.

Узагальнення результатів вивчення історико-педагогічної, психологічної та ін. літератури дозволяє зробити висновок щодо недостатньої вивченості особливостей польського досвіду реформування освіти, зокрема нових концептуальних підходів до розвитку шкільництва з урахуванням європейських тенденцій, які дали б змогу творчо використати прогресивні ідеї зарубіжного досвіду в процесі реформування освіти в Україні.

Таким чином, потреби подальшої розробки теоретико-методологічних проблем шкільної освіти на сучасному етапі перебудови шкільництва, важливість подальшого вивчення українськими дослідниками проблем історії розвитку польської освіти, необхідність порівняльно-педагогічного аналізу польського й українського досвіду зумовили вибір теми дослідження «Реформування загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі у 80—90-х роках ХХ ст.».

Тема дисертації входить до плану науково-дослідних робіт Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України як складова колективної теми лабораторії порівняльної професійної педагогіки “Розвиток професійної освіти у зарубіжних країнах. Концепції професійної освіти, зміст та форми організації підготовки кадрів за рубежом” (РК № 01964003193).

Об’єкт дослідження — розвиток освіти в Польщі у 80—90-х роках ХХ сторіччя.

Предмет дослідження — концепції, основні напрями та організаційно-методичні засади реформування загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі у 80—90-х роках.

Метою дисертаційного дослідження є виявлення особливостей реформування загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі в умовах суспільно-політичної кризи у 80—90-х рр. ХХ ст. та розробка рекомендацій щодо використання прогресивних концептуальних ідей польського досвіду на сучасному етапі розвитку освіти в Україні.

Завдання дослідження:

1. Розкрити соціально-політичні передумови реформування освіти у Польщі у 80-90-х роках.
2. Виявити особливості прогресивного громадського руху за оновлення освіти та роль національно-демократичної педагогічної преси у реформуванні освіти у Польщі.
3. Проаналізувати зміст альтернативних концепцій, основних напрямів та організаційно-методичних засад реформування шкільної освіти в кінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст.
4. Розкрити зміст та форми організації професійної підготовки майбутніх вчителів у вищих педагогічних закладах.
5. Виявити специфіку перебудови системи підвищення кваліфікації вчителів у Польщі.
6. Розробити науково-методичні рекомендації щодо використання прогресивних концептуальних ідей польського досвіду в умовах реформування освіти в Україні.

Методологічною основою дослідження є теорія пізнання, положення щодо об’єктивного історичного і діалектичного підходу до соціально-педагогічних явищ, актуальності та необхідності вивчення передового досвіду розвитку ос-

віти інших країн, підвищення інтелектуального та культурного рівня молоді та її наставників у процесі підготовки до самостійного життя, а також принципи полікультурності, неперервності та наступності у розвитку освіти в європейському просторі.

Теоретичною основою дослідження є праці з порівняльної педагогіки Н.В.Абашкіної, В.Я.Вульфсона, Л.Н.Гончарової, П.М.Калениченка, А.В.Каллуна, В.Т.Кларіної, М.П.Лещенко, З.О.Малькової, Б.Ф.Мельниченка, Н.Д.Нікандорової, Л.П.Пуховської, К.І.Салімової; праці з питань підготовки вчителів в Україні В.І.Бондаря, М.Б.Євтуха, І.А.Зязюна, Л.Г.Коваль, В.К.Майбороди, О.Г.Мороза.

Джерельна база дослідження:

- документи Сейму, Міністерства Освіти та Виховання Польщі;
- архівні фонди Міністерства Освіти та Виховання Польщі, зокрема з проблеми управління в різних підсистемах (офіційні документи Міністерства Освіти та Виховання, з'їздів вчителів, законодавчі та нормативні акти, статистична звітність тощо);

- альтернативні Концепції перебудови шкільної освіти (1993 р.), Звіти Комітету Експертів Народної Освіти за різні роки реформування (1973—1994 рр.), розроблені фундацією «Інновація», Рапорти Бюро у Справах Шкільної Реформи та інші;

- офіційна статистика, яка відображає кількісні і якісні зміни у структурі закладів освіти, кадровій політиці та матеріально-технічному забезпеченні освіти в Польщі;

- науково-педагогічні періодичні видання (журнали, вісники, реферати), які мають різну спрямованість і висвітлюють різні точки зору на процес організації освіти в Польщі у певні періоди її розвитку. Опрацьовано понад 40 назв таких часописів. Особливо цінним є часопис «Інформатор», який виходить щомісяця під рубрикою «Reforma szkolna» (в ньому публікуються авторські програми навчання і виховання учнів у школах різного типу та пропозиції щодо поліпшення умов праці і підвищення професійної кваліфікації вчителів).

На різних етапах наукового пошуку вивчалися монографічні праці польських вчених з проблем загальної шкільної та педагогічної освіти (Р. Вроцїнські, Х. Варум, К. Денека, Д. Дзєвулака, В. Кобилінські, Я. Красусті, Т. Левовицьки та ін.); матеріали довідково-енциклопедичного характеру (каталоги, енциклопедії); навчально-методична література, зокрема підручники, посібники для загальноосвітніх шкіл, педагогічних інститутів та закладів післядипломної освіти вчителів.

Дослідження проводилось у **три етапи**.

1. Пошуковий (1991—1993 рр.). Вивчалась українська, польська, російська та ін. література з проблем історії розвитку освіти, порівняльної педагогіки, психології, соціології; аналізувались результати досліджень, присвячених ста-

новленню і розвитку загальної шкільної, педагогічної, професійно-технічної освіти; визначалися об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження.

2. Дослідно-аналітичний (1994—1995 рр.). Автором вивчався досвід роботи загальноосвітніх шкіл, педагогічних інститутів та закладів післядипломної освіти безпосередньо в Польщі, аналізувалися нормативно-правові акти, програми для шкіл та педагогічних закладів, систематизувалися фактичні матеріали з проблем реформування шкільної та педагогічної освіти Польщі, систематизувалися здобуті дані.

3. Узагальнюючий (1996—1997 рр.). Узагальнювалися результати дослідження, визначалися етапи розвитку та становлення шкільної і педагогічної освіти в кризових умовах суспільно-політичного та економічного розвитку Польщі 80-х років, вивчалися основні напрями реформування освіти у 90-х роках.

Методи дослідження:

— історико-логічний, теоретичний та порівняльний аналіз документів і матеріалів з питань забезпечення діяльності освіти;

— проблемно-цільовий аналіз матеріалів преси, результатів наукових досліджень з метою одержання педагогічної інформації, наукових даних з проблем дослідження;

— системний підхід до вивчення документів Міністерства Освіти та Виховання Польщі;

— систематизація виявлених документів і матеріалів, одержаних фактів і даних.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше обґрунтовано положення щодо загального та особливого у реформуванні середньої і педагогічної освіти у Польщі в останні десятиріччя ХХ ст.; доведено доцільність поєднання прогресивних підходів до реформування національно-освітньої системи із збереженням польських демократичних і гуманістичних традицій на різних етапах розвитку освіти; вперше виявлені тенденції реформування загальної середньої і педагогічної освіти у Польщі.

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні положення щодо цілепокладання в моделюванні системи освіти в нових соціально-економічних умовах; у виявленні провідних ідей, теоретичних і організаційно-методичних засад, альтернативних моделей і специфічних умов реформування змісту освіти у 80—90-х роках у Польщі, а також особливостей професійної підготовки вчителів та їх післядипломної перепідготовки.

Практичне значення дослідження полягає у підготовці навчального посібника «Особливості розвитку освіти у Польщі» для студентів педвузів, робіт програми спецкурсу «Технології виховання в країнах Європи». Висновки і рекомендації можна використати при написанні спеціальних і узагальню-

ючих праць з порівняльної педагогіки, історії педагогіки, навчальних посібників, розробці спецкурсів з теорії та історії педагогіки, професійної педагогіки, проведеної семінарських і практичних занять у вищих навчальних закладах, в діяльності закладів післядипломної освіти вчителів та органів управління освітою.

Особистий внесок автора полягає:

1. В обґрунтуванні положення щодо особливостей реформування загальної середньої і педагогічної освіти у 80-х та 90-х роках.

2. Здійсненні аналізу альтернативних концепцій реформування шкільної освіти і виявленні оптимальних шляхів підготовки і перепідготовки вчителів.

3. У розробці і впровадженні програми навчального курсу «Технології виховання в зарубіжних країнах».

Вірогідність одержаних результатів забезпечується методологічним обґрунтуванням вихідних позицій дослідження, використанням взаємодоповнюючих методів, адекватних його меті і завданням, системним аналізом оригінальних джерел, альтернативних польських концепцій реформування освіти, а також нормативно-правової документації урядів України та Польщі.

На захист виносяться:

— виявлені тенденції розвитку освіти в Польщі в умовах кризи 80-х років;

— положення щодо особливостей реформування загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі, її теоретичних та організаційно-методичних засад; цілепокладання в моделюванні системи освіти, в основі якої — ціннісні критерії, зміст і форми організації діяльності навчальних закладів різного типу та особливості професійної підготовки вчителів в останні десятиріччя ХХ ст.;

— положення, що характеризують інноваційні підходи до підготовки майбутніх вчителів у вищих педагогічних школах та інститутах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, у закладах післядипломної освіти.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювались у процесі роботи на кафедрах історії і теорії навчання і виховання Краківської вищої педагогічної школи імені Комісії Едукації Народової (Польща), соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ), виступах на звітних наукових конференціях (1993—1997 рр.), на II-ій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Студент і викладач» (м. Симферополь, 1996 р.), на Міжнародній науково-практичній конференції «Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики» (м. Київ, 1996 р.).

Результати дослідження впроваджено в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, зокрема в лекціях для українських та іноземних студентів різних курсів, на семінарських заняттях.

Мета, завдання і специфіка дослідження визначили структуру дисертації. В її основу покладено проблемно-хронологічний принцип. Результати дисертації відображені у п'яти публікаціях загальним обсягом 1,5 др. арк.

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел з 76 найменувань. Робота викладена на 158 сторінках машинописного тексту і містить 9 додатків на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, методологію і засади, охарактеризовано ступінь дослідженості проблеми, встановлено наукову новизну, особистий внесок дисертанта, теоретичну і практичну значущість, викладено основні положення, що виносяться на захист та шляхи апробації і впровадження одержаних результатів.

У першому розділі «*Розвиток освіти в Польщі в умовах кризи 80-х років як педагогічна проблема*» показано в динаміці цей період розвитку шкільної освіти Польщі. Розкрито соціально-політичні передумови реформування освіти як педагогічної проблеми, показано діяльність громадського руху Польщі за оновлення освіти, викладено ідеї незалежної освіти і нової педагогічної думки в періодичній пресі та дискусіях, досліджено шляхи відродження освіти у Польщі в кінці 80-х років. Система шкільництва, яка функціонувала з кінця шестидесятих й до початку восьмидесятих років, в цілому відображала суперечності соціально-політичного стану в країні. Ліквідація колишнього суспільного ладу, порушення домінуючого типу раціональності, переоцінка усталених ідей, невизначеність політичного життя, невпевненість у майбутньому — все це негативно вплинуло на молодь, яка швидко піддається скептицизму.

За тих умов освіта у Польщі характеризувалася: багатотипністю, різноманітністю навчальних планів і програм, зниженням рівня якості навчання, обмеженістю виховної сфери впливу на дітей. В цей час серед академічних вчених посилюється інтерес до створення фундаменту самої педагогіки як науки (В.Суходольські), методологічних та методичних основ навчання та виховання у школах різного типу (Ч.Купісевич, Т. Левовицьки, Ф. Знанецьки), пошуку шляхів відродження освіти у 80-х рр. Дидактичні проблеми привертали передусім увагу педагогів-практиків, творчі пошуки яких широко висвітлювались у польських періодичних виданнях. В 1989 р. було створено Комісію Експертів Народної Освіти (KEEN), на яку покладалося здійснення аналізу стану освіти у Польщі на цей період, визначення ієрархії проблем, що підлягають розв'язанню та підготовку проекту реформи.

У країні склалася ситуація, коли можна було лише прогнозувати основні напрями перебудови освіти:

1. Охоплення середньою освітою дітей і молоді до кінця ХХ століття на 65—70%.
2. Збільшення витрат на будівництво і устаткування шкіл.
3. Створення чіткої системи підготовки і перепідготовки вчителів та поліпшення умов їх праці.
4. Встановлення взаємодії зі школою всіх інституцій, зокрема батьків.
5. Запровадження замість «інструктивно-наказового управління регуляційно-завданнєвих та саморегулятивних механізмів» (*Historia wychowania // Skrypt dla studentów dziennych i zaocznych. Pod red. J. Hellwiga. — Poznań, 1994. — S. 122*).

Винятково важливу роль наприкінці 80-х років відіграли розроблені три проекти реформи польської системи освіти: стагнації, активізації і розвитку, у зв'язку з якими розгорнулася широка дискусія (Там же, С. 123). Особливу позицію у цьому аспекті посіли учасники «Круглого столу», які обґрунтували основи компромісних рішень щодо розвитку польської школи. Їх ідеї реалізувалися пізніше у Законі від 17 травня 1990 року.

У цілому 80-і роки характеризуються створенням такої атмосфери, коли до проблем шкільництва повернулися обличчям різні державні і громадські органи та їх підструктури. Це стосується насамперед політичної опозиції, яка відкидала «традиційне наставництво» і ідею щодо сприйняття особистості, «гармонійно узгодженої зі світом» (*Witkowski L. Tozsamosc i zmiana. Wstep do epistemologicznej analizy Kontekstow edukacyjnych. — Toruń, 1988. — S. 61—62, 113*). Серед учасників дискусії були і такі, які вважали, що політика у реформах полягала не тільки в ідеях, а і в їх реалізації.

Водночас інтерес до проблем освіти із зародженням і активізацією діяльності об'єднання «Солідарність» посилювався. Польський варіант освіти прогнозувався у перспективі на 2 терміни: середній (5 років) і довготривалий (20—40 років). У ньому підкреслювалося важливе положення: гуманізація освіти через введення у школах усіх рівнів гуманітарних предметів — історії, історії літератури тощо. До вимог «Солідарності» додавалися ще й інші, зокрема «звільнення школи від освітніх влад і директив». Автором і господарем власної освіти мало бути суспільство. «Вчительська Солідарність» вбачала смисл відновлення освіти в її реконструкції, точніше у поверненні до народних традицій і відродженні ієрархії пріоритетів, особливо тих, що стосуються освіти.

Створені Фонд імені Казимира Пужака і Клуб освіти (1981 р.), політична група «Воля» (1982 р.), Федерація молоді (1984 р.), Рух Реальної політики (1987 р.) визначали можливість реалізувати реформу освіти шляхом організації системи самоосвіти та позашкільного і вечірнього навчання.

Створення Суспільного Товариства з Питань Освіти (1987 р.), Центру вивчення альтернатив у вихованні людини (Вроцлавська школа майбутнього) і Малопольського Освітнього Товариства (1988) сприяло активізації ідеї пошуку глобальної інтеграції змісту навчання, відходження від традиційної класно-урочної системи, «максималізації шансів розвитку дітей та молоді».

Серед молоді набувають авторитету такі організації, як Вроцлавське освітнє об'єднання, яке звертається до ідей довоєнного харцерства, та Міжшкільний рух учнівського відновлення, що домагався права представляти інтереси учнів в освітніх органах управління всіх рівнів. Вони виступали проти «ідеологічно-го дресирування», вимагали повної свободи висловлювання поглядів у школі.

Як показало дослідження, різні програми не сприяли розв'язанню завдань реформування освіти, оскільки дебати між політичними групами, рухами і державними структурами поступово набували політологічного характеру.

Постала проблема компетентності громадськості в реалізації суспільно орієнтованої освіти. У цій ситуації помітну роль в організації освітянської реформи відігравали національно-демократична преса і прогресивні педагогічно-науковці. Саме вони були одним із джерел інформації, сприяли поширенню науково-педагогічних знань, обміну досвідом, обговоренню актуальних проблем у сфері шкільництва. Зроблений аналіз тижневиків, кварталників, журналів, спеціальних випусків «Освіта: діалог» ("Edukacja i Dialog"), «Тут і тепер» ("Tu i Teraz"), «Розмови» ("Rozmowy"), «Вітер з моря» ("Wiatr od morza"), «Освіта» ("Edukacja"), «Кво вадіс» ("Quo Vadis"), «Педагогічний огляд» ("Przegląd Pedagogiczny"), «Освіта дорослих» ("Oswiata Doroslych") «Життя вищої школи» ("Zycie Szkoły Wyzszej"), "Педагогічний річник" ("Rocznik Pedagogiczny") та ін. засвідчив, що прогресивна польська періодика сприяла не тільки і не стільки розробці основних проблем реформи шкільної освіти, а й була своєрідним організаційно-методичним засобом удосконалення і перебудови школи. Серед центральних проблем, які порушувалися на шпальтах педагогічної преси, були питання роздержавлення освіти, організації самоосвіти молоді, змісту авторських програм, якості шкільних підручників, автономії школи і учнів у навчальному закладі, вдосконалення методичної роботи. Але в цих публікаціях не було головного: змісту науково-вивірених проектів і програм щодо кардинальних змін у системі навчання і виховання.

Результати аналізу фактичного матеріалу, викладеного в цьому розділі, свідчать, що 80-ті роки ознаменувалися початком розвитку польської вітчизняної педагогічної думки.

Найбільш суттєвою її ознакою була спроба розробити власну концепцію національної системи загальної освіти і виховання і цим самим не лише відродити власні національні здобутки в нових умовах, а й зробити значний внесок у скарбницю світової педагогічної думки. Зокрема, важливе значення мають

теоретичні положення З. Квєцинського про демократизацію і гуманізацію освіти; ідеї Т. Хейницької-Бєзвінської про становлення і стан сучасної польської педагогіки та її теоретично-методологічні засади; дослідження головних напрямів розвитку нової педагогіки З. Квєцинського і Л. Вітковського, які репрезентують поняття «децентралізація освіти», «етичність», «демократія в педагогіці», «культурне відставання освіти», «автономізація освіти» тощо. Підкреслимо також наукову значущість пошуків нових парадигм розвитку освіти Робертом Квашницею та іншими дослідниками, які спиралися на дві «альтернативні раціональності: адаптаційну (інструментальну) і емансипаційну (комунікаційну)».

На основі праць цих науковців саме в такий критичний період існування Польщі закладалося науково-методичне підґрунтя реформи шкільної освіти, яка пізніше могла стати реальним фактом. За оцінками Ради Експертів Європейської Співпраці, «вони утвердили атмосферу професійної цілеспрямованості у справі» (Raport na temat polityki Edukacyjnej w Polsce // Raport i pytania wizytorow. — Warszawa. 19—20 czerwca 1995. maszynopis. — S. 22).

Водночас у 80-х роках спостерігалася своєрідна «втеча» науковців від гострих педагогічних проблем як в науці, так і в практиці. Тому поява ідеї розвитку «раціональної» педагогіки значно посилила інтерес громадськості до освіти.

Певну історичну роль у цьому процесі відіграв «Круглий стіл», учасники якого в кінці 80-х років (1988-1989 рр.) відстоювали: збільшення видатків на освіту і шкільну справу (від 1% до 3%), забезпечення освіти пріоритетних позицій і авторитету у суспільстві, активізації процесу роздержавлення школи, усунення фактів пропаганди релігійних переконань у школі та ін. Ці ідеї були враховані у Проекті Реформи шкільної освіти, якими визначались три основні пріоритети в освіті:

1. Демоніполізація шкільної справи (створення недержавних шкіл, зміна управління в системі освіти, скасування обов'язкових для учнів програм і підручників).

2. Адаптація шкільної системи до потреб демократичного вільного ринкового суспільства.

3. Створення нової системи професійного навчання і підвищення кваліфікації вчителів одночасно із створенням «осередків інформації і спеціалізованої допомоги» педагогам (Kupiciewicz Cz. Szkolnictwo polskie — demokratyzacja i przetrwanie jako cel reformy // Kwartalnik pedagogiczny. — Warszawa. 1993, № 3, — S. 7).

Поставлені завдання частково були реалізовані наприкінці 80-х років: передача початкових шкіл гмінам, розроблення структури підготовки фахівців для шкіл різного типу та ін. Це відбулося у Концепції програми загальної

освіти (1991 р.), яка могла діяти в нових умовах розвитку держави при наявності добре навчених і зацікавлених в її реалізації вчителів. Аналіз документальних і літературних джерел дає підстави стверджувати, що багатоаспектність підходів до перебудови системи освіти у Польщі сприяла активізації пошуків ефективних шляхів, форм і методів в структурі шкільної освіти, які б також впливали на якість процесу її реформування.

У другому розділі «*Основні напрями реформування загальної середньої і педагогічної освіти у Польщі*» викладено теоретичні та організаційно-методичні засади реформування шкільної освіти на початку 90-х років, проаналізовано деякі аспекти цілепокладання в моделюванні системи загальної середньої і педагогічної освіти, розкрито умови реформування змісту і форми шкільництва та особливості професійної підготовки вчителів в умовах реформування освіти в Польщі в кінці ХХ століття.

На думку експертів Ради Європейської Співпраці, Польща досить впевнено, хоч і не до кінця зуміла реалізувати потенційні можливості в плані перебудови економіки, політики, соціального стану громадян держави (Raport na temat polityki Edukacyjnej w Polsce // Raport i pytania wizytorow/ — Warszawa. 19—20 czerwca 1995. maszynopis — S. 4). Активно відбувався і процес розбудови шкільної освіти: відкривались нові школи, створювались школи нового типу, змінювались мета і зміст професійної і професійно-середньої освіти. Вся шкільна політика в Польщі на початку 90—х років будувалася на основі рішень Бюро у Справах Шкільної Реформи, Концепції програм реформ загальної освіти, Постанови про освіту та Закону про систему освіти, прийнятих у 1991-му році, що підтверджує нагальність розв'язання однієї з надзвичайно важливих державних проблем.

Необхідно зазначити, що відновлення, розвиток і реформування системи освіти проходило в складних політичних умовах, на фоні активної боротьби за владу різних політичних сил. Характеристика реальних умов становлення середньої школи та педагогічної освіти в 1991 р. дозволяє визначити дві групи змін, які варто розрізняти, щоб уникнути непорозумінь у сприйнятті процесу реформування освіти. Першу групу змін можна охарактеризувати як «реакцію пристосування» (зміни у школі, пов'язані із змінами в суспільстві). Другу групу змін становлять реформи загальної (шкільної) освіти, вищої педагогічної школи, реорганізація професійно-технічної освіти і реформа управлінської діяльності освітньої адміністрації.

Більша частина польської інтелігенції прагнула до плюралістичних позицій в освіті, до відродження диференціації навчання і виховання. На цих ідеях базувалась робота Бюро у Справах Шкільної Реформи, створеного в 1991 р. Науковці і практики доводили, що в країні склалася добра національна структура освіти і було б недоречно відкидати її позитивні якості. Інші «ак-

тивні» прихильники реформування освіти виступили за повне відмовлення від системи освіти, яка існувала раніше, і створення єдиної системи освіти із новим змістом і новою структурою.

Прийняття Сеймом Польщі Закону про освіту (1991 р.) дозволило домогтися певної рівноваги у самому процесі реформування. Було окреслено сферу компетенції і завдання Міністерства Народної Освіти та Виховання як своєрідного куратора органів самоврядування у галузі освіти. Крім того, визначено основні принципи навчання і виховання, побудовані «на християнській системі цінностей». Передбачалось створення державних і приватних шкіл, регламентація стосунків шкіл і релігійних конфесій, визначались структура шкільної освіти та статус вчителя (Карта Вчителя), допускалася індивідуальна форма навчання дітей. Усе це разом дозволяло прогнозувати суттєві зміни у системі освіти: альтернативність навчання, індивідуальність освіти і виховання, підвищення освітнього рівня випускників середніх навчальних закладів і, як наслідок, збільшення кількості вчителів з вищою освітою.

Прийняття Закону про освіту сприяло прискоренню розв'язання ряду проблем, зокрема розвитку мережі приватних шкіл, автономізації школи, їх регіоналізації і деїдеологізації. Однак деякі з них так і не реалізовані до цього часу (10-ти річна загальна освіта, обов'язкова вища освіта вчителів, 4-годинний робочий день вчителя та ін.). Тому необхідно було зробити новий рішучий крок у реформуванні освіти. Для цього всю роботу було організовано на основі системного підходу, на базі якого мала створюватись нова структура польської школи. При цьому виникла об'єктивна потреба визначення цілей, змісту, структури і критеріїв, які б зумовлювали принципові зміни в навчально-виховній діяльності у різних шкільних підструктурах.

На досягнення цієї мети спрямовувалась інтегральна загальна модель освіти і стратегії її розвитку, розроблена у 1992 р. Інститутом Удосконалення Вчителів. Так, у 1992 р. у Польщі на державному рівні була визначена структура загальної освіти, в якій шкільна освіта як підструктура знайшла своє органічно вмотивоване місце і дозволила охопити навчанням і вихованням дітей від 8 до 15 років і забезпечити їх подальший розвиток залежно від бажання, інтересів, здібностей та здоров'я.

Керівники Міністерства Народної Освіти і Виховання вважали, що 1993 р. мав стати роком удосконалення системи шкільної освіти. Поява проекту під девізом «Добра і сучасна школа — продовження реформи освіти» не сприяла кардинальному повороту до використання того, що вже було напрацьовано за попередні роки, хоча у цьому документі більш чітко визначалось, якою мала бути освіта: доступною для всіх, пов'язаною з потребами населення і користуватися його підтримкою, необхідною суспільству, народному господарству і культурі, об'єктивною стосовно учнів та вчителів, підтримуваною родиною, чут-

ливою до потреб учнів різного віку (Dobra i nowoczesna szkola — Kontynuacja pszemian edukacyjnych. Warszawa. — 1993. maszynopis, — S. 15).

Основну мету освіти офіційна Польща вбачала у наближенні навчання дітей і молоді до життєдіяльності в демократичному суспільстві. Основні цілі і цінності життя зумовили зміни в шкільній і педагогічній освіті. Вони мали стати рушійною силою і впливати на починання вчителів та учнів. Розробка змісту оновленого навчання в загальній середній школі здійснювалась на основі таких принципів:

1. Внутрішня цілісність (єдність навчання, виховання і наукових досліджень).
2. Зовнішня цілісність (зв'язки між різноструктурними осередками освіти).
3. Зв'язок із суспільними потребами (коли стає нагальною потреба у кадрах, підтримка освітніх закладів, просвітницьких груп тощо).
4. Повнота і «компліментарність» (реалізація всебічного розвитку особистості).
5. Прогностичність.
6. Наступність національних традицій польської освіти і збереження гуманістичних цінностей освітньої культури.
7. Загальність і конкретність — розрізнення цілей загальних і специфічних.
8. Доступність навчального матеріалу (Denek K. Wartosci i cele Edukacji szkolnej. Poznan-Torun. — 1994. — С. 95).

Визначені цілі і цінності стали своєрідним орієнтиром для накреслення шляхів реформування освіти. Вирішальну роль у цій справі відіграла нова Концепція загальної освіти, розроблена у 1994 р., в якій окремо визначалася структура шкільної освіти.

Однією з важливих особливостей реформування шкільної освіти було передбачення необхідності створення педагогічних умов для розвитку школярів різного віку у шкільних, позашкільних підструктурах і громадських формуваннях, в яких вони зможуть реалізувати свої потенційні творчі потреби та інтереси. Суттєву роль у цьому відіграли альтернативні школи — заклади нового типу — недержавні («непублічні»). В них у першу чергу зароджувалися авторські інновації, що з часом переходили і в державні («публічні школи»), розроблялися і впроваджувалися програми, здійснювалися організаційні зміни, проводилася експериментальна робота.

У зв'язку з цим на державному рівні об'єктивно постало питання щодо визначення основних напрямів, зокрема «надання освіти статусу народного пріоритету».

На нашу думку, цікавою є спроба вчених відтворити зв'язки «педагогія-педагогіка», що були одночасно спробою протистояння централізованих про-

грам, бюрократизованих схем організації праці у школах і авторських проєктів та «уявлень» про предмет педагогіки.

Концепція 1994 р. дозволила обґрунтувати методологічні положення щодо майбутнього польської шкільної освіти. У цьому документі були визначені структура і загальні напрями діяльності шкіл різного типу.

Підготовка до впровадження Концепції мала відбуватися за розробленим планом. У процесі обговорення і апробації положень цієї Концепції зроблена спроба визначити зміст шкільної освіти: «...сформувати людину не лише підготовлену до життя, здатну перебудувати світ, а й таку, якій подобається цей світ» (Olbrycht K. Zalozenia koncepcji ksztalcenia ogolnego // Informator Pracowni Programow Ksztalcenia Ogolnego Instytutu Badan Edukacyjnych. — Warszawa. 1994, № 2. — S. 22). Автори Концепції відійшли від «стратегії примусу» виховання учня для «анонімного» суспільства, висунули і відстоювали «стратегію стимулювання», за якої весь зміст діяльності школи має розширювати можливості позитивного впливу на індивідуальний розвиток учня на основі чітко визначених цілей.

На нашу думку, в Концепції заслуговує на увагу система інформування вчительських кіл і громадськості. Особливо корисною була акція «Радники». 1993-1994 роки стали роками активної розбудови змісту навчальних планів і програмних основ, до яких активно залучалися вчителі (Slawinski S. Raport o reformie szkolnej 1991—1993. — Warszawa, 1994. — S. 25, 33—34). Тому Бюро у Справах Шкільної Реформи протягом двох років мало разом з «Радниками» визначити зміст навчання в основному з усіх дисциплін, оскільки, по суті, — це окреслення майбутньої польської школи. Передусім було прийнято науково обґрунтоване рішення: школа майбутнього не повинна прагнути того, щоб забезпечити «повноту» інформації, вона покликана підготувати учнів до самостійного пошуку, добору і обробки інформації, що було відображено у постанові про освіту (1993 р.).

Наприкінці 1993 р. у країні розпочалася «інвентаризація авторських програм», що сприяло їх відбору для практичного використання вчителями з урахуванням регіональних умов і статусу школи, але, підкреслимо, згідно з вимогами «державного» рівня підготовки; визначено критерії, за якими окремі програми могли ввійти до державного каталогу, і гарантії держави з ряду позицій щодо якості цих програм. На цьому етапі почалося впровадження міжнародних пілотажних програм для середніх і професійних шкіл (Raport o reformie szkolnej 1991—1993 // Informator: numer specjalny. — Warszawa, 1994. — S. 32).

Реформування освіти в Польщі у 1993—96 рр. активізувало потребу в нових підручниках. Принциповим положенням у цій сфері мала стати відмова від обов'язкових підручників на користь альтернативних. Міністерство Народ-

ної Освіти та Виховання взяло на себе відповідальність за певні напрями у книговидаванні. З цією метою Розпорядженням № 18 від 1992 р. були визначені конкретні заходи: а) допуск комплекту підручників і посібників; б) розробка схеми роботи експертів-рецензентів з Міністерством Народної Освіти та Виховання щодо оцінювання навчальної літератури для школи (1993 р.); в) реєстрація підручників і посібників для цього каталогу здійснювалася за умови персональної відповідальності рецензентів і видавців, які могли бути дискваліфіковані при необ'єктивній оцінці запропонованого рукопису навчальної книги чи дидактичного матеріалу.

Важливою складовою реформування освіти був ряд заходів, спрямованих на удосконалення діяльності психолого-педагогічної підготовки вчителя та підвищення його кваліфікації в системі післядипломної освіти. Відповідно до цього була розроблена Карта Вчителя (Статут), яка після відповідних доповнень і змін була опублікована у липні 1992 р.: визначено кваліфікаційні характеристики вчителів, шляхи їх підготовки і перепідготовки, права, обов'язки і соціальні гарантії (Pawłowski A., Zralko J. Prawo dla nauczycieli // stan prawny na dzień 1 października 1992 r. — Zielona Gora, 1992, — S. 164—192). Вчитель стає особою, яка найбільше зацікавлена у здійсненні реформи шкільної освіти в кінці ХХ сторіччя.

У висновках узагальнено результати дослідження і розкрито можливості їх практичного застосування.

1. Соціально-політичні та економічні передумови реформування освіти пов'язані із введенням 12 грудня 1981 р. у Польщі військового стану, закриттям на деякий час кордонів країни, різким падінням національного доходу, загальною кризою у господарстві. Усе це зумовило об'єктивну необхідність пошуку шляхів реформування освіти. Тогочасні вчені-педагоги заявили про неможливість відкидання всього цінного, набутого в галузі освіти до серпня 1980 р. Головне вони вбачали в наданні освіти статусу народного пріоритету. На основі узагальнення результатів вивчення досвіду реформування освіти в Польщі можна зробити висновок про те, що освіта стала більш поширеною, єдиною, гнучкою, доступною, різноманітною і, головне, неперервною. Вона спрямована на забезпечення багатопрофільності та всебічного розвитку людини.

2. Прогресивний громадський рух відіграв важливу роль в оновленні освіти в Польщі. Найбільший вплив у 80-х роках мало профспілкове об'єднання «Солідарність», до складу якого входила «Вчительська Солідарність». Це громадське формування домагалось перетворення тогочасної освіти в «освіту нової формації», яка позинна була зосередитись на змінах безпосередньо в школі. Інші громадські організації не мали такого значного впливу, але їх пропозиції були вагомими і визнавалися Урядом Польщі, зокрема щодо необхідності забезпечення співробітництва інститутів освіти, виховання, здоров'я, праці,

соціальної допомоги. На шпальтах національно-демократичних видань друкувалися нові пропозиції, програми, розроблені не тільки вченими, але й вчителями, учнями, батьками. Водночас зазначимо, що державна преса не висвітлювала актуальних проблем всіх сфер освітнього життя. Важка і виснажлива боротьба громадськості за відновлення «Карти прав та обов'язків вчителя» призвела до успіху на початку 90-х років і в липні 1992 року була опублікована нова Карта Вчителя.

3. Порівняльний аналіз пошуків вчених, громадськості, учнів та батьків дозволив виявити і окреслити шляхи відродження освіти, які полягали у наступному: обмеженні вузькопрофільної освіти, наданні можливостей всій молоді здобувати загальну середню освіту, збільшенні набору абітурієнтів у вищі навчальні заклади. Виконання цих завдань вимагало значних фінансових витрат, забезпечення належних умов праці та підвищення рівня оплати роботи вчителів, створення умов для здобуття вищої освіти всіма вчителями. Ці завдання частково були виконані у 90-х роках.

4. Реформування системи освіти в Польщі здійснювалось шляхом перебудови цілей, структури змісту і форм організації навчання і виховання, відкриття нових типів шкіл. Відповідно до визначених цілей було передбачено розроблення нових програм навчання в середніх школах, а також у вищих педагогічних школах та в закладах післядипломної освіти вчителів. Реформування освіти здійснювалось на основі принципів неперервності у навчанні і вихованні та індивідуального підходу до розвитку учня.

5. Особливості професійної підготовки вчителів відповідно до завдань реформування загальної середньої освіти в Польщі полягають у реорганізації підготовки вчительських кадрів на нових організаційно-методичних засадах згідно з державною концепцією: відкрито трирічну Вчительську Колегію, надано можливість одержувати дворічний магістерський диплом вчителям професійних шкіл, одержувати диплом з правом викладання двох предметів на базі п'ятирічного магістерського навчання, введено післядипломне трирічне докторантське навчання, періодичне навчання на курсах підвищення кваліфікації та спеціальних методичних семінарах.

Успішному реформуванню загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі у 80—90-х рр. ХХ ст. сприяли:

- розробка наукових та організаційно-методичних засад «управлінського забезпечення і наявності відповідних педагогічних кадрів»;

- цілеспрямоване моделювання змісту, структури і форм організації та розвитку нової освіти в Польщі;

- створення на державному і регіональному рівнях належних умов подальшого вдосконалення всієї системи освіти.

6. В умовах реформування освіти в Україні доцільно використовувати досвід європейських країн, зокрема з питань розробки стандартів професійного навчання, комп'ютеризації процесу підготовки кадрів, законодавчого забезпечення діяльності закладів освіти різного типу, диференційованого підходу до оплати педагогічної праці залежно від постійного підвищення рівня кваліфікації спеціалістів.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів поставленої проблеми. Подальшої розробки потребує вивчення особливостей реформування змісту і структури початкової школи, професійно-технічної освіти з різними її напрямками, середньої та вищої педагогічної освіти, а також дослідження зарубіжного досвіду психолого-педагогічної підготовки вчителів та підвищення їх кваліфікації.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. *Ковчина І.М.* Особливості розвитку освіти у Польщі /80-і роки ХХ ст./ // На допомогу студентам педагог. спец./ — К., 1996. — 24 с.
2. *Ковчина І.М.* Умови реформування підготовки вчителя у Польщі в 90-х роках // Зб. наук. праць. — К. — 1997. — С. 181—184.
3. *Ковчина І.М.* Деякі нотатки про період «післяшокової» терапії у Польщі // Наукові записки. УДПУ ім. М.П. Драгоманова. — К. — 1993. — С. 398—399.
4. *Ковчина І.М.* Реформування шкільної освіти у Польщі в 90-х роках ХХ сторіччя // Матеріали II-й Української науково-практичної конференції «Студент и преподаватель». — Симферополь. — 1996. — С. 18—21.
5. *Ковчина І.М.* Школа в умовах кризи 80-х років у Польщі. // Матер. II Всеукраїнської конференції викладачів фізики педагогічних інститутів та університетів. — К. — 1996, — С. 131—134.

***Ковчина І.М.* Реформування загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі у 80—90-х роках ХХ ст. — Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук з спеціальності 13.00.04 — професійна педагогіка. — Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, м. Київ, 1997.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми реформування загальної середньої та педагогічної освіти Польщі у 80—90-х роках ХХ ст.

Виявлено об'єктивні соціально-політичні передумови реформування освіти як складової частини розвитку педагогічної освіти в Польщі, розкрито суть прогресивного громадського руху і роль національно-демократичної педагогічної преси у прискоренні реформування освіти та визначено основні напрями і організаційно-педагогічні умови реформування шкільної та педагогічної освіти в кінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст.; здійснено порівняльний аналіз альтернативних моделей освітньої системи в Польщі; розкрито й об-

грунтовано особливості професійної підготовки вчителів та шляхи її удосконалення.

Ключові слова: реформування, моделювання, загальна середня освіта, педагогічна освіта, професійне навчання, програма.

Kovchina I.M. Реформирование общего среднего и педагогического образования в Польше в 80—90-х годах XX в. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 — профессиональная педагогика. — Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, г. Киев, 1997.

Диссертация посвящена исследованию проблемы реформирования общего среднего и педагогического образования в Польше в 80—90-х годах XX в.

Выявлены объективные социально-политические предпосылки реформирования образования как составной части развития педагогического образования в Польше, раскрыта суть прогрессивного общественного движения, определена роль национально-демократической педагогической прессы в процессе ускорения реформирования образования, определены основные направления и организационно-педагогические условия реформирования школьного и педагогического образования в конце 80-х — в начале 90-х годов XX в., осуществлен сравнительный анализ альтернативных моделей образовательной системы в Польше, раскрыты и обоснованы особенности профессиональной подготовки учителей и пути ее усовершенствования.

Ключевые слова: реформирование, моделирование, общее среднее образование, педагогическое образование, профессиональное обучение, программа.

Kovchina I.M. Reformation of general secondary and pedagogical education in Poland in 80—90-ies XX century. — Manuscript.

The Degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 — professional pedagogics. — Institute of pedagogics and psychology of professional education APS of Ukraine, Kiev, 1997.

Dissertation is devoted to investigation of reformation of general secondary and pedagogical education in Poland in 80—90-ies XX century.

The author has analyzed the social-political causes of reformation of education as a part of development of pedagogical education in Poland. The essence of progressive societal movement and the role of national-democratic pedagogical press in the process of reformation, the main directions and organisational conditions of school and pedagogical education at the end of 80 ies in the beginning of 90 ies are revealed. Comparative analysis of alternative model of educational system

in Poland has been carried out. The peculiarities of professional teacher training and its development are discovered.

Key words: reformation, general secondary education, model pedagogical education, professional education, programme.

Надано до друку 4.09.1997 р. Об'єм 1,1 Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Тир. 100 пр. Зам. 237. Безплатно.
ДООД ІНУ ім. М.П. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

433303

AB 38416
AB 38.416